

Д. М. Тимохин, В. В. Тишин

Очерки истории Хорезма
и Восточного Дешт-и Кыпчака
в XI — начале XIII вв.

Öçerki İstorii Harezma i Vostoçnogo Dešt-i Kıpçaka v XI – naçale XIII V.V. (XI Yüzyıl.- XIII Yüzyıl Başı Harezmi ve Doğu Dešt-i Kıpçak Tarihi Üzerine Denemeler)

D M Timohin, V V Tişin

Moskva, İstitut Vostokovedeniya RAN (Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü), 2018. 380 s.
ISBN: 978-5-89282-833-8.

Alfina SİBGATULLİNA*

2018'de kuruluşunun 200. yıldönemini kutlayan Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü araştırmacıları eski Türkler, Türkiye tarihi ve kültürü üzerine yoğun çalışmalara devam etmektedirler. Geçen yılda yayınlanan birçok yazı ve kitap arasında genç tarihçiler Dr. Dmitriy Timohin ve Dr. Vladimir Tişin tarafından hazırlanan, Harezmsahlar devleti ve Doğu Dešt-i Kıpçak tarihi hakkındaki kapsamlı

* Prof. Dr. Rusya Bilimler Akademisi Şarkiyat Enstitüsü, Moskova, alfina2003@yandex.ru

araştırma dikkate şayandır. Kitapta XI. yy.-XIII. yy. başında Harezmi'deki Anuştekin Hanedanlığı ile Doğu Deşt-i Kıpçak'ta bulunan göçebe Türk boyları arasındaki siyasi ve sosyo-ekonomik ilişkiler tarihi çeşitli yönleriyle ele alınıyor. Kitap, giriş ve sonuç kısımlarından ve beş bölümden oluşmakta, sonra kullanılan kaynak ve edebiyatın geniş bir listesi verilmektedir.

Konunun belli başlı bir historiyoğrafyasi mevcut olsa da, Harezmi ve Doğu Deşt-i Kıpçak'ın bu dönem politik ve etnik tarihinde çok sayıda boşluk ve tartışma noktası bulunmaktadır. Tanıtımını yaptığımız çalışma diğer araştırmacıların ulaşamadıkları kaynakların kullanılması ve sistemleştirilmesi yönünden büyük önem taşımaktadır. Araştırmanın ilk bölümünde yazarlar konu ile ilgili tarihi kaynakları analiz etmeye odaklanmışlar: onların arasında Arap ve Farsi dillerindeki eserlere ayrıca geniş şekilde (40 sayfa) yer verilmiş, daha sonra Moğol, Çin, Gürcü ve Ermeni dillerinde saklanan kaynaklar anlatılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde Harezmi ve Doğu Deşt-i Kıpçak tarihinin Rus ve yabancı, daha çok Batı dilli, tarih yazıcılığında bilinen en önemli eserleri incelenmektedir. Yazarlar kasıtlı olarak mevcut tüm çalışmaları ayrıntılı şekilde ele almamış, sadece Harezmi ve Doğu Deşt-i Kıpçak tarihinin bu, belirli tarihsel süreçinde mevcut bazı kısımlarına niteliksel olarak yeni bir bakış açısı getiren en önemli çalışmalara odaklanmışlar. Mesela, V.V. Bartold'un '*Moğol İstilas Döneminde Türkistan*' adlı eserinin Anuştekin Hanedanlığı tarihi üzerine yazılan diğer çalışmalara etkisi vurgulanmış, Türk tarihçilerin araştırmalarına da müracaat eden yazarlar, Zeki Velidi Toğan, İ. Kafesoğlu, H.Geyikoğlu, A.Taneri, D. Ceceli v.s. uzmanların yazılarına atıfta bulunmuşlardır.

Araştırmacıların genel amaçlarından biri de, göçebe Türk boyları temsilcilerinin Harezmi aristokrasiyle bağlantı kurarak, bu devletin askeri ve idari sistemine dâhil olma sürecini incelemektir. Kitabın üçüncü bölümünü genel olarak, Doğu Deşt-i Kıpçak'ta XI yy. - XIII. yy. başında yaşayan Türk boylarının kabile yapısı analizinden ibaret diyebiliriz. Bu analiz yazarların tarihsel kaynaklara dayalı olarak yaptıkları çeşitli ırk, kavim ve kabile unsurlarının tanımlanması ile ilgili temel sorunların detaylı incelemesini içerir. Bu yüzden çalışmanın bu bölümü uzmanlar için son derece merak uyandırıcı olabilir. Ayrıca yazarların Doğu Deşt-i Kıpçak'ın kabile yapısı ile ilgili tüm tartışma noktalarını ele aldığını ve bazı durumlarda kendilerine ait özgün görüşlerini ortaya koyduğunu da belirtmek gerekir. Yazarlar bazı boy ve kabilelerin yerleşimi hakkında yeni fikirler sunmakla kalmamışlar, aynı zamanda tarihsel kaynaklardan edinilen bilgilere dayanarak Doğu Deşt-i Kıpçak'ın yeni bir etnik tablosunu da ortaya koymuşlardır.

D. Timohin ve V. Tişin çalışmasının dördüncü bölümü tamamen Moğol istilası arefesi döneminde Harezmişahlar devleti tarihine adanmıştır ve XI yüzyıl – XII. yüzyılın başlarında bu devlet oluşumunun ve Doğu Deşt-i Kıpçak'taki göçebe Türk boylarının etkileşimi hakkında geniş bir bilgi dizisi içermektedir. Bu bölümde, yazarlar Harezmi devletindeki önemli askeri ve idari pozisyonlarda bulunan Türk varlığının analizine özel ilgi göstermişler.

Çalışmanın beşinci bölümü Harezmişahlar ve Doğu Deşt-i Kıpçak tarihinin Moğol işgali dönemini kapsamaktadır. Burada yazarların özel dikkati son Harezmişah, Celaleddin Mankburna (Türkçe adı Mengübirte) ve onun faaliyetleri üzerine odaklanmış. Yazarlardan D. Timohin, doktora tezi konusu olan

Celaleddin Harezmsah hakkında 2013 yılında ‘*Cengiz Hanın Rakibi: Celal ad-Din Mankburna’nın Şahsı ve Dönemi*’ adlı kitap da yayınlamış biridir. Moğol istilası hemen öncesi ve sırasında Harezmi’nin askeri ve siyasi eliti içindeki bir bölünme sorununa son vermek için yapılan teşebbüsler belirtilmektedir. Moğol istilasının getirdiği sonuçlardan biri olarak da Harezmsahlar devletinde başlayan isyanlar ve göçler anlatılmaktadır.

Sonuç kısmında, yazarlar çalışma esnasında ulaştığı tespitleri özetliyor ve bu bilimsel problemin araştırılması için gelecekteki beklentilerini dile getiriyorlar. Uzmanlar, yazarların konu hakkındaki orijinal görüşlerini ve yaptıkları sonuçları değerlendirmelidir. Elbette, eksiksiz çalışma olmaz, D.Timohin ve V. Tişin tarafından yayınlanan kitapta da hatalar vardır. Bununla birlikte, bu çalışmanın eksikliklerini değil, özgünlüğünü ve yazarların ortaya koyduğu soruların, çeşitli konulardaki bakış açılarının, kanaatimize göre, bu dönem Harezmi ve Doğu Deşt-i Kıpçak tarihi ile ilgili bilimsel tartışmaları teşvik etmeliyiz. Bu nedenle kitabın, orada araştırılan tarihsel sorunların ve tespitlerin konuya sahip olan uzmanların ilgisini çekeceğini umuyoruz.